

IV. mezinárodní symposium o zachování a obnově historických zahrad
"Historické zahrady v současnosti"

16. - 20. září 1977

Kroměříž - Praha

Československá socialistická republika

Dr. Otilie Svobodová

ČSSR

"Péče socialistického státu o historické zahrady"

Jedním z nejzávažnějších problémů, před kterým stojí lidstvo celého světa v současné době je ochrana a zlepšování životního prostředí. Mohutní industrializace a urbanizace začala hluboký proces přeměny přírody, která ovlivňuje nejen způsob života společnosti, ale také životní prostředí. Proto dnes vstupuje do popředí celospolečenských zájmů tato problematika a s ní vztah člověka k životnímu prostředí.

Je nesporné, že v dnešním rozděleném světě se péče o životní prostředí na jedné straně stala hybnou silou v rámci mírového soužití a soutěžení států s různým politicko-ekonomickým zřízením a na druhé straně prvořadým úkolem lidstva řešit tyto otázky pro současnost i budoucnost lidí žijících na naší planetě.

Péče o životní prostředí je oním rámcem, do kterého patří památková péče i ochrana přírody. Přírodní bohatství a kulturní dědictví je významnou součástí životního prostředí člověka a celé soudobé společnosti. Proto i naše symposium o Historických zahradách v současnosti je tedy také příspěvkem k problematice životního prostředí.

Naše zahradní architektura zaujímá rovnocenné místo v evropském vývoji a svou hodnotou, jak se budete moci přesvědčit, snese srovnání s produkcí významných evropských zemí.

Domácí tvorba se však musela přizpůsobit klimatickým a prostorovým možnostem. Vidíme to již v renesanci, kdy se zahrady architektonicky ztvárněné staly módní záležitostí. Jejich zakládání patřilo k dobrému tónu a zvyšovalo společenskou prestiž majitele. Situace renesanční zahrady byla dána obvykle územními podmínkami hradu přestavovaného v pohodlný zámek a bývala umístěna na stísněném místě na ploše starého opevnění nebo těsně pod stěnami zámku, nebo

bylo nutno přetvořit zákoutí /zámku/ hradu, aby při něm bylo možno založit novou dispozici v duchu nového výtvarného cítění. Jedině u nově zakládaných zámeckých sídel mohly vznikat větší plánovitě založené dispozice a renesanční zahrada dosáhla výtvarně čistý výraz a vytvořila architektonickou jednotu se stavbou zámku.

Specifické podmínky měly také barokní zahrady. Jejich výtvarné kořeny vyrůstaly z renesanční zahrady, což způsoboval často vliv jejich tvůrců, rodilých Italů. Prostředí italského výtvarného názoru nezmizelo, ani když do země pokořeně nezdařeným povstáním a třicetiletou válkou přicházela cizí kořistnická šlechta s obdivem k francouzskému a španělskému dvoru a s novým francouzským názorem. Ze střetů starého a nového výtvarného pojetí vyrostly naše barokní zahrady. Jejich tvůrci dovedli vlivy evropských vzorů přetvořit tak, že zahrady si zachovaly vlastní svébytnost, výtvarnou živost a staly se významným článkem zahradního umění ve střední Evropě.

Zahradní umění v době baroka se stalo prostředkem okázalé reprezentace. Bohatá invence barokních architektů rozehrála kontrasty malých i velkých forem s divadelní okázalostí a dokázala vtisknout přírodnímu prostředí svázanému s architekturou a sochařskými díly funkci slavnostního a oddechového prostoru, vyhrazenému výlučně privilegované vrstvě.

Významným přínosem baroka bylo pronikání zahrady za její ohraničený prostor do volné krajiny. Tím už se vlastně v lůně přísné barokní vázanosti začal rodit její protiklad - přírodní krajina záměrně komponovaná.

Romanticky vzrušená nálada konce 18. století podněcená Rousseauovským návratem k přírodě ovlivnila umělé zakládání krajinných scenerií. Další století pak rozvinulo svou zahrad-

ní tvorbu pod vlivem anglických odborníků a rozsáhlé uměle komponované krajiny hránily ve velkolepý obraz, jehož účín v sobě spojoval poměr moderního člověka k volné krajině.

S nástupem kapitalismu se měnily společenské a ekonomické vztahy a zahrady a parky sloužící reprezentaci šlechty začaly ztrácet na svém významu. Některé zahrady byly dokonce zpřístupněny veřejnosti, a to bylo do jisté míry také podnětem k zakládání veřejných sadů ve městě.

Další období až do konce druhé světové války bylo dokladem postupující devastace těchto areálů. Jednou z důležitých příčin vedle majetko-právních změn byl negativní vliv exploatace přírodního potenciálu na zahradu a krajinu a pak také zanedbávání kladného vztahu k estatickým hodnotám vytvořené krajiny.

V takovém stavu převzala historické zahrady a parky naše socialistická společnost. Z počátku bylo na ně nahlíženo jako na přírodní jevy a dostávalo se jim ochrany jako veřejná zeleň anebo mohly být chráněny podle zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody jako "parky a zahrady významné z hlediska vědeckého, historického a uměleckého". Teprve po vydání zákona č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách jsou chráněny jako součást areálu památkového objektu, s nímž tvoří nedílný celek, anebo jsou samy o sobě pro své kulturní a umělecké hodnoty evidovány jako kulturní památka. Tím je naplněna definice § 2 citovaného zákona o kulturních památkách, že "památkou je kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo je dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů ...."

Právní ochrana této významné součásti našeho kulturního dědictví by však sama o sobě nestačila. Předpokladem ochrany a péče je především dokonalá znalost fondu historických zahrad a parků, jejich evidence, pasportizace a kategorizace.

V první etapě byl proveden soupis, který byl orientační z hlediska majetko-právního a odborného. Koncem šedesátých let se začalo s evidencí, jak ji ukládá § 7 zákona o kulturních památkách.

Pouhou evidencí ve státním seznamu kulturních památek by však nebylo dosaženo žádoucího cíle. Nebyl by splněn požadavek komplexnosti, jak vyplývá ze současného pojetí památkové péče. Proto je nezbytné, abychom o historických zahradách a parcích shromáždili pokud možno co nejúplnější informace. V podstatě bez vážnějších problémů je systematická fotografická dokumentace. Žadoucí jsou geodetické podklady včetně vymezení areálu a snímků katastrálních map. Obtížnější bude vyhledávání materiálu ikonografického a archivního. Nebude to práce snadná. Existuje rozptýlený na různých místech a jeho shromáždění je bezpodmínečným předpokladem tak jako pořízení podrobného seznamu literatury. Velmi závažným je také požadavek dokumentace rostlinného krytu. Můžeme uplatnit i další hlediska evidence. Všechna by však měla vyústit v náročný úkol pasportizace. Bohužel dosud nebyla vypracovaná jednotná a závazná metodika pro vedení pasportů. Je to úkol, před kterým stojíme a který musí být urychleně vyřešen.

Dalším stupněm evidence je kategorizace. Je důležitou pomůckou v celkové orientaci a vzájemném hodnocení a je nástrojem diferencovaného přístupu k náročnosti úprav zhodnocujících historické zahrady a parky pro životní prostředí a pro společenskou aktivaci.

Kulturně výchovná prezentace a společenská aktivace historických zahrad a parků v naší současné společnosti je neméně důležitá. Motivací návštěvnosti a tedy uplatnění pozitivního vlivu historických zahrad je využívání volného času. Tady má své místo jejich rekreační a oddechová funkce. Pro občany měst se stávají zahrady a parky neoddělitelnou součástí prostředí, ve kterém žijí, místem klidu a odpočinku, které má vliv na regeneraci a rovnováhu sil duševních a fyzických. Šťastná souhra architektonických, sochařských a přírodních komponentů vytvořila z nich umělecká díla, která jsou nejen zdrojem inspirace, ale plní důležitou úlohu v estetickém působení a výchově dnešního člověka, zejména mládeže. Významná je i úloha nauková, která zprostředkovává poznání vzácné květeny a stromů.

Existuje celá řada forem využití těchto historických zahrad. Jde o to zvolit formy vhodné, které by byly adekvátní kulturním a památkovým hodnotám. Zkušenosti, které máme z celé řady míst ukazují, jak velice jsou oblíbené koncerty komorní hudby a divadelní představení malých forem. Zahradní partery a sally terreny k nim přímo vybízejí. Taková produkce je opravdovým svátkem v místě a širokém okolí. Mnozí návštěvníci váží dokonce desítky kilometrů cesty za uměleckým zážitkem, který je umocňován kulturním prostředím.

Velmi oblíbená jsou také operní představení. Jsou pořádána obvykle v místech, která svými hudebními a historickými tradicemi mají pro to své opodstatnění. Uvedu jen dva příklady za všechny ostatní. Litomyšl, kde se roku 1824 narodil genius české hudby, Bedřich Smetana. Jeho odkaz je dodnes živý a v zámeckém parku, kde byl upraven přírodní amfiteátr se pořádají operní festivaly Smetanova Litomyšl, která se stala kulturní událostí celostátního významu.

Osobní a tvůrčí vztahy hudebního skladatele Antonína Dvořáka byly podnětem k pořádání Dvořákova Sychrova v zámeckém parku. Uváděny jsou skladatelovy opery, symfonické skladby a sborové. Ze Sychrova se stal tak význačný památník klasika české hudby.

Z hlediska integrace kulturně výchovného působení a komplexní prezentace hradů a zámků přístupných veřejnosti snažíme se oprávněně lépe využít výkladů na těchto objektech. Stálí a sezónní průvodci jsou vedeni k tomu, aby ve svých výkladech poukazovali na vztahy mezi objektem a jeho přírodním prostředím - historickou zahradou a parkem.

Podle diferencovaného přístupu a místních podmínek někde na prohlídkový okruh navazuje návštěva zahrady, jinde zase výstavka nebo přehledná mapka seznamuje návštěvníka s architektonickou, plastickou a biologickou hodnotou kulturní památky v celé šíři.

Důležitá je nejen výchova k poznání a k pochopení kulturního dědictví, ale i výchova k přímému zapojení v péči o ně. Při obnově historických zahrad využíváme brigádnické pomoci. Je organizovaná v oblasti mimoškolní činnosti a za přispění organizací Národní fronty, případně komisi Národního výboru nebo Socialistického svazu mládeže. Uvědomujeme si plně, že bez součinnosti a pochopení široké veřejnosti by péče o svěšené hodnoty nebyla úplná. Jde o to zvolit formy, které odpovídají současným společenským potřebám a kde je zaručeno odborné vedení.

O rozsáhlý fond historických zahrad nelze pečovat jenom brigádnicky. Je třeba přistupovat k údržbě a obnově programově a systematicky. Směrnice ministerstva kultury ČSR z r. 1973 o zřizování a činnosti stavebně restaurátorských hnutí a skupin dává možnosti uvádět v život specialii-

zované skupiny pro parky a zahrady, které mohou zajišťovat péči na několika objektech jak při údržbě parkových areálů, tak při pěstování materiálu v zásobních zahradách.

Nemůže se ovšem omezovat pouze na dílčí řešení užších programů. Je třeba vytvářet základní předpoklady pro obnovu, další udržování a společenské využívání historických zahrad a parků nejen ve sféře koncepční, ale také ve vazbě na hospodářské plánování a ekonomické předpoklady. Takové programování je možné jedině v přímé spolupráci odborných orgánů státní památkové péče a příslušnými odbory národních výborů. Jedině tak můžeme nastoupit strážlivou cestu soustavné péče o vybrané historické zahrady v souladu s pětiletým národohospodářským plánem, cestu k zajištění reálných a konkrétních programů jejich obnovy.

Snahou socialistického státu je cílevědomé vytváření životního prostředí, které by odpovídalo novým potřebám naší rozvinuté socialistické společnosti a vytvářelo příznivé podmínky pro život každého člověka. Je čestným úkolem památkové péče a ochrany přírody se na této tvorbě podílet.